

ABDULLA QODIRIY IJODINING MILLIY UYG'ONISH VA MA'NAVIY
TAFAKKUR RIVOJIDAGI O'RNI

Sheraliyev Ulug'bek Sheramat O'g'li

Toshkent davlat texnika universiteti

"Ichki yonuv dvigatellari, sovtish va kriogen texnikasi" kafedrası magistranti

usheraliyev09@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Abdulla Qodiriy hayoti va ijodi ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Adibning tarixiy roman janrini rivojlantirishdagi o'rni, uning asarlarida aks etgan milliy tafakkur, ma'naviy qadriyatlar va ijtimoiy g'oyalar yoritiladi. Shuningdek, Qodiriy ijodida tarixiy haqiqat va badiiy tasvir uyg'unligi tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *milliy uyg'onish, tarixiy roman, ma'naviyat, badiiy tafakkur, o'zbek adabiyoti.*

Kirish

XX asr boshlarida o'zbek adabiyoti yangi taraqqiyot bosqichiga qadam qo'ydi. Bu davr milliy uyg'onish, ma'rifatparvarlik va jamiyatni yangilash g'oyalari bilan xarakterlanadi [5]. Mazkur jarayonda o'zining yuksak badiiy mahorati bilan ajralib turadigan ijodkorlardan biri Abdulla Qodiriy hisoblanadi [3]. Adib o'z ijodida xalq tarixini, milliy qadriyatlarni va jamiyat muammolarini chuqur badiiy tahlil qildi [3]. Uning asarlari orqali o'zbek xalqining tarixiy xotirasi, ma'naviy dunyosi va ijtimoiy hayoti yorqin tasvirlangan.

Abdulla Qodiriy tarixiy tafakkurning muhimligini alohida ta'kidlab, shunday yozadi:

"Moziyga qarab ish tutmoq xayrlidir." [3]

Bu fikr adib ijodining g'oyaviy asosini tashkil etadi. Ya'ni jamiyat taraqqiyoti uchun tarixiy tajribani anglash va undan saboq chiqarish muhim ahamiyatga ega.

Abdulla Qodiriyning hayoti va ijodiy shakllanishi

Abdulla Qodiriy 1894-yilda Toshkent shahrida hunarmand oilasida tavallud topgan [5]. U dastlab eski maktab va madrasada tahsil olib, diniy va an'anaviy bilimlarni egallaydi. Keyinchalik yangi usul maktablarida o'qib, zamonaviy fanlar bilan tanishadi. Aynan shu ikki xil ta'lim tizimi — an'anaviy va zamonaviy bilimlar uyg'unligi adibning dunyoqarashi shakllanishida muhim omil bo'lgan [3]. XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, ayniqsa jadidchilik harakati Abdulla Qodiriyning ijodiy yo'nalishini belgilab berdi. Jadidlar ilgari surgan ma'rifatparvarlik g'oyalari, ya'ni xalqni ilm orqali uyg'otish, jaholatga qarshi kurashish va milliy o'zlikni anglash masalalari adib ijodining asosiy mazmuniga aylandi [4]. Abdulla Qodiriy ijodiy faoliyatini dastlab publitsistik maqolalar va hajviy asarlar yozishdan boshlagan. U o'z maqolalarida jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, savodsizlik va ma'naviy inqirozni tanqid qilib, xalqni uyg'onishga chorlagan. Adibning bu davrdagi ijodi uning ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanganini ko'rsatadi [3].

Keyinchalik u badiiy ijodga jiddiy kirishib, o'zbek adabiyotida yangi bosqichni boshlab bergan tarixiy romanlarni yaratdi. Xususan, O'tkan kunlar romani orqali o'zbek adabiyotida tarixiy roman janriga asos soldi [1]. Ushbu asarda adib o'z xalqining tarixiy hayoti, ijtimoiy muammolari va insoniy munosabatlarini chuqur badiiy tahlil qiladi.

Shuningdek, **Mehrobdan chayon** romani adib ijodining yetuk bosqichini ifodalaydi [2]. Bu asarda jamiyatdagi adolatsizlik, mansabparastlik va riyokorlik keskin tanqid qilinadi. Abdulla Qodiriy ijodiy shakllanish jarayonida nafaqat badiiy mahoratini oshirdi, balki milliy tafakkur va ma'naviy qadriyatlarni chuqur anglagan ijodkor sifatida shakllandi. Uning asarlarida tarixiy haqiqat, ijtimoiy tahlil va badiiy tasvir uyg'unlashib, o'zbek adabiyotida yangi badiiy yo'nalish yuzaga keldi.

Tarixiy roman janrining shakllanishida Abdulla Qodiriyning o'rni

Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotida tarixiy roman janrini rivojlantirgan yirik adiblardan biridir [3]. Uning mashhur romani — **O'tkan kunlar** o'zbek adabiyotida yangi bosqichni boshlab bergan asar sifatida e'tirof etiladi [1].

Mazkur romanda XIX asr oxiridagi Turkiston jamiyati, ijtimoiy muammolar va insoniy munosabatlar keng tasvirlangan. Asar qahramonlari orqali muallif insoniy fazilatlar — sadoqat, muhabbat va adolat kabi g'oyalarni ilgari suradi.

Romanning badiiy g'oyasi quyidagi fikrda ham o'z ifodasini topgan:

“Sevgi inson qalbining eng pok tuyg'usidir.” [1]

Bu iqtibos romandagi muhabbat va sadoqat mavzusining naqadar muhim ekanini ko'rsatadi.

Adibning yana bir mashhur romani — **Mehrobdan chayon** bo'lib, unda jamiyatdagi riyokorlik, mansabparastlik va adolatsizlik keskin tanqid qilinadi [2].

Asarda muallif ijtimoiy adolat g'oyasini ilgari surib, shunday fikrni bildiradi:

“Adolat bo'lmagan jamiyatda inson baxtli yashay olmaydi.” [2]

Bu fikr adib ijodining ijtimoiy va ma'naviy mohiyatini ochib beradi.

Abdulla Qodiriy asarlarida milliy tafakkur va ma'naviy qadriyatlar

Abdulla Qodiriy ijodi o'zbek xalqining ichki dunyosini, tarixiy xotirasini va hayotiy qarashlarini badiiy shaklda ifodalash bilan ajralib turadi [3]. Uning asarlarida millatning o'ziga xos ruhiyati, urf-odatlar va qadriyatlari jonli obrazlar orqali namoyon bo'ladi. Adib uchun badiiy tasvir faqat voqealarni bayon qilish vositasi emas, balki xalqning ma'naviy olamini anglash va ifodalash imkoniyatidir. Xususan, O'tkan kunlar romanida o'zbek jamiyatining oilaviy munosabatlari, ijtimoiy tartiblari va insoniy fazilatlar chuqur yoritilgan [1]. Asarda ota-ona hurmati, sadoqat, or-nomus kabi qadriyatlar qahramonlar xarakteri va ularning qarorlarida aks etadi. Bu esa asarni nafaqat tarixiy, balki ma'naviy jihatdan ham muhim manbaga aylantiradi. Adib inson ruhiyatini tasvirlashda alohida mahorat ko'rsatadi. Uning qahramonlari oddiy voqea ishtirokchilari emas, balki ichki kechinmalarga ega bo'lgan tirik obrazlardir. Ularning iztiroblari, qarama-qarshi his-tuyg'ulari va hayotiy tanlovlari orqali muallif jamiyatdagi axloqiy muammolarni ochib beradi. Mehrobdan chayon romanida esa ma'naviy qadriyatlar masalasi yanada keskinroq qo'yiladi. Bu asarda riyokorlik,

mansabparastlik va adolatsizlik tanqid qilinib, insoniy poklik va halollik ulug'lanadi. Adib bu orqali jamiyat taraqqiyoti uchun faqat tashqi o'zgarishlar emas, balki ichki ma'naviy poklanish ham zarurligini ta'kidlaydi.

Abdulla Qodiriy xotirasini abadiylashtirishda uy-muzey va bog'ning ilmiy hamda madaniy ahamiyati

Bugungi kunda Abdulla Qodiriy nomi bilan bog'liq ilmiy va madaniy merosni o'rganishda uning uy-muzeyi hamda unga tutash bog' hududi alohida ahamiyat kasb etadi [5]. Toshkent shahrining Shayxontohur tumani, Samarqand darvoza ko'chasida joylashgan ushbu maskan adib yashagan xonadon va bog' hududi negizida shakllangan bo'lib, bu jihat uning tarixiy va ramziy qadrini yanada oshiradi.

1-rasm. Toshkent shahridagi Abdulla Qodiriy uy-muzeyi [7].

Muzey 2019-yilda uy-muzey sifatida faoliyat boshlagan bo'lib, bugungi kunda u nafaqat memorial ob'ekt, balki muhim ilmiy manba sifatida ham xizmat qilmoqda. Uning fondida yozuvchining shaxsiy buyumlari, qo'lyozmalari, eski nashr kitoblari, fotosuratlar, kiyim-kechaklari hamda uy jihozlari saqlanadi. Ushbu eksponatlar orqali adibning hayot yo'li, ijodiy faoliyati va yashagan davr muhiti haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin. Hozirgi kunda muzeyda 500 ga yaqin eksponat mavjud bo'lib, ular adib merosining turli qirralarini yoritib beradi [6].

2-rasm. Abdulla Qodiriy haykali va bog' hududi [8].

Abdulla Qodiriy bog'i ham ushbu hududning ma'naviy ahamiyatini to'ldirib turadi. Mazkur bog' nafaqat dam olish maskani, balki adib xotirasini ulug'lashga xizmat qiluvchi

madaniy makon sifatida ham muhimdir. Bu yerda yaratilgan osoyishta muhit tashrif buyuruvchilarga nafaqat hordiq chiqarish, balki milliy adabiyot va tarix haqida mushohada yuritish imkonini beradi.

Mazkur maskanlar yosh avlodni milliy adabiyotga hurmat ruhida tarbiyalashda ham muhim o'rin tutadi. Chunki bu hududga tashrif buyurgan inson adib yashagan muhitni bevosita his qiladi va uning ijodiy merosi bilan yaqindan tanishadi. Shu jihatdan uy -muzey va bog' birgalikda nafaqat tarixiy yodgorlik, balki ma'naviy-ma'rifiy maskan sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, ushbu hudud ilmiy tadqiqotlar olib borayotgan adabiyotshunoslar uchun muhim manba hisoblanadi. Bu yerda tashkil etiladigan ilmiy uchrashuvlar, adabiy kechalar va ma'rifiy tadbirlar Abdulla Qodiriy ijodini chuqurroq o'rganish va keng targ'ib etishga xizmat qiladi. Shu bois, Abdulla Qodiriy uy-muzeyi va bog'i o'zbek milliy adabiyotining tarixiy merosini asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazishda muhim ilmiy va madaniy markazlardan biri sifatida baholanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotining rivojlanishida beqiyos xizmat ko'rsatgan buyuk adibdir. U tarixiy roman janrini rivojlantirib, milliy tafakkur va ma'naviy qadriyatlarni badiiy shaklda ifodalashga muvaffaq bo'lgan.

Abdulla Qodiriy ijodi o'zbek milliy tafakkurining shakllanishida muhim bosqich bo'lib, uning badiiy merosi bugungi kunda ham jamiyat ma'naviy hayotida muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2018.
2. Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2019.
3. Ozod Sharafiddinov. Abdulla Qodiriy ijodi haqida tadqiqotlar. – Toshkent: Fan, 2005.
4. Naim Karimov. Jadid adabiyoti va Abdulla Qodiriy. – Toshkent: Akadernashr, 2012.
5. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2017.
6. <https://www.afisha.uz/uz/exhibitions/2024/03/29/uy-muzeylar>
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Fayl:A.Qodiriy_uy_muzeyi.jpg
8. <https://www.gazeta.uz/oz/2022/11/17/abdulla-qodiriy-bogi/>